

С. В. Кульчицький

Нова економічна політика

НОВА ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА Започатк. у рад. респ. у березні 1921, тривала до запровадження надзвичайних заходів 1927–28 у хлібозаготівлях. Назва «нова» засвідчувала відмову керівництва РКП(б) від поперед. політики «воєнного комунізму». Перехід до НЕПу був поступовим і складався із низки послідов. заходів, гол. серед яких – рішення 10-го з'їзду РКП(б) у березні 1921 про заміну конфіскац. продрозверстки з селян. госп-в фіксов. продовол. податком. Незабаром РНК РСФРР ліквідувала один із осн. глунків доби «воєн. комунізму» – Головкомтруд із філіями на периферії та мережею концентрац. таборів для «дезертирів труд. фронту». Процедура наймання і звільнення за бажанням знову стала нормал. методом формування робітн. колективів. Термін «НЕП» уперше з'явився у дискусіях на Всерос. конф. РКП(б) у травні 1921. Декретом РНК РСФРР від 24 травня 1921 селянам надано право вільно продавати продукцію, що залишалася у них після внесення продподатку. Від липня 1921 всі охочі могли брати ліцензію на торгівлю за цінами вільного ринку. Для конкурування на ринку з приват. торгівлею запроваджено кооп. і держ. торгівлю, для регулювання всіх форм торгівлі організовано синдикати, товарні біржі, оптові ярмарки. Наказом РНК РСФРР «О проведенні в жизнь начал новой экономической политики» від 9 серпня 1921 держава зняла із себе відповідальність за утримання націоналізов. підприємств і їхніх працівників: дрібні пром. заклади передано у власність кооп. артілям або приват. особам (включно із колиш. власниками), великі підприємства залишено у держ. власності та об'єднано у трести, що працювали на засадах самоокупності (госп. розрахунк). Восени 1921 з'явилися перші укр. трести – Південсталь, Південнорудний, Коксобензол, Українліс, Укртекстильтрест, Хімвугілля, Цукротрест та ін. Вони мали автономію в поточ. діяльності, але залежали від негоспрозрахунк. управлін. ланок. Останні від імені держави як власника приймали рішення, що впливали на вироб. процес, але не несли матеріал. відповідальності за можливі збитки та не одержували нічого від можливого прибутку. Ринок, в якому опинилися госпрозрахунк. трести, був відрізаний від світ. ринку монополією зовнішньої торгівлі та майже або цілком монополізований, тобто позбавлений конкуренції підприємств ін. форм власності. Натомість екон. відносини між містом і селом формувалися знач. мірою на засадах вільного ринку, тобто за законом попиту та пропозиції. Відмовившись від примус. вилучення продукції у дрібних товаровиробників (селян, кустарів, ремісників), держава намагалася використати екон.

методи для відчуження їхнього прибутку. Як фактич. монополіст із виробництва осн. видів пром. продукції та гол. покупець с.-г. продукції вона могла встановлювати продажні та закупівел. ціни, влаштовуючи вигідний для себе ціновий перепад («ножиці цін»). 12 жовтня 1921 засн. Держ. банк із відділ. у регіонах, зокрема УСРР. Декретом РНК РСФРР від 25 липня 1922 йому надано право випускати в обіг забезпечені золотом банк. білети. Перші червоні купюри вартістю 10 рублів (червонці) з'явилися у жовтні 1922, спочатку їх використовували тільки в оптовому обороті або у розрахунках між держ. підприємствами та установами. Грош. реформу завершено в лютому 1924 випуском казначей. білетів і сріб. монети. Легалізація приват. підприємництва спричинила появу торговців-оптовиків, маклерів, комісіонерів, власників або орендаторів підприємств. Влада використовувала їхні послуги, але досить презирливо називала їх непманами. У березні 1922 В. Ленін заявив, що непмани потрібні, щоб знаходити ринк. змичку з селян. госп-вом. Оскільки установка на побудову комунізму некомуніст. руками вимагала застосування насильства, у листі до Л. Каменєва від 3 березня 1922 він писав про повернення до екон. терору. Наступ на непманів розпочато після проголошення 14 з'їздом ВКП(б) (грудень 1925) курсу на індустріалізацію країни. Від 1926 щораз вищі капіталовкладення у пром-сть створили на ринку ситуацію товар. голоду. У зв'язку з економічно немотивов. заходами уряду щодо зниження цін, яким мусили підпорядковуватися всі госп. суб'єкти, почалося згортання пром. і торг. діяльності приват. капіталу. У червні 1926 запроваджено однораз. податок на непманів (за рамками оподаткування їхньої підприємн. діяльності), через деякий час його повторили з вищими ставками обкладення. 1927 наступ на непманів тривав, що призвело до зникнення приват. капіталу з легал. форм підприємн. діяльності. Водночас чекісти вилучали у приват. підприємців валюту та коштовності. Припинення НЕПу пов'язане з інспіров. Й. Сталіним директивами політбюро ЦК ВКП(б) від 14 і 24 грудня 1927. У першій з них ЦК ВКП(б) запропонував парткомам хлібовиробних регіонів вжити силові засоби для форсування хлібозаготівель (селяни не хотіли продавати хліб державі, тому що їх не влаштовували низькі закупівел. ціни). Друга директива зобов'язувала кер. парткомів і виконкомів особисто очолити хлібозаготівлі у своїх р-нах. Згідно зі ст. 107 Кримінал. кодексу РСФРР і 127 Кримінал. кодексу УСРР (внесені до кримінал. кодексів 1927), осіб, винних «у злісному підвищенні цін на товари шляхом скуповування, приховування або невипуску їх на ринок», за вироком суду позбавляли волі на строк до 1-го р. із частк. конфіскацією майна. На периферію виїхали й чл. політбюро ЦК ВКП(б). У виступах у Сибіру (РФ) в січні 1928 Й. Сталін розгорнув перед місц. функціонерами програму дій парт. керівництва на найближчу перспективу: застосувати надзвич. заходи до «куркулів», які не здають хліб за держ. цінами, здійснити спочатку часткову, а потім – суціл. колективізацію селян. госп-в (див. Колгоспи). Він подбав про те, щоб радикал. зміну політики парт. керівництва щодо селянства не зрозуміли як повернення до засудж. 1921 В. Леніним політики «воєн. комунізму» (про це йшлося у таєм. циркулярі до місц. парт. організацій, розісланому 13 лютого 1928), проте у серпні 1929 знову запроваджено продрозверстку, замасковану під

контрактац. договір держави з колективами або односіб. селян. господарствами. У грудні 1929 комісія ЦК ВКП(б) на чолі з наркомом землеробства СРСР Я. Яковлевим ухвалила рішення перейти від політики обмеження і витіснення капіталіст. елементів села до політики ліквідації куркульства як класу. Після цього Й. Сталін у ст. «К вопросам аграрной политики в СССР», опубл. у г. «Правда» 29 грудня 1929, вже відверто заявив: «Нам нужна не всякая связь между городом и деревней. Нам нужна такая связь, которая обеспечивает победу социализма. И если мы придерживаемся НЭПа, то потому, что она служит делу социализма. А когда она перестанет служить делу социализма, мы ее отбросим к черту. Ленин говорил, что НЭП введена всерьез и надолго. Но он никогда не говорил, что НЭП введена навсегда».

Рекомендована література

1. Кульчицький С. В. УСРР в добу нової економічної політики (1921–1928 рр.): спроба побудови концептуальних засад реальної історії. К., 1995;
2. Його ж. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919–1928). К., 1996;
3. Гринчуцький В. Промислові трести України в 20-ті роки. К., 1997;
4. Калініченко В. В. Селянське господарство України в період непу: історико-економічне дослідження. Х., 1997;
5. Кульчицький С. В. Україна між двома війнами (1921–1939 рр.). К., 1999;
6. Как ломали нэп. Стенограммы пленумов ЦК ВКП(б) 1928–1929 гг. Т. 1–5. Москва, 2000;
7. Волосник Ю. П. Нова буржуазія України та розвиток приватнопідприємницької діяльності на фінансовому ринку в роки непу. Х., 2002;
8. Суспільство і влада в радянській Україні років непу (1921–1928). Т. 1–2. К., 2015.

Бібліографічний опис:

Нова економічна політика / С. В. Кульчицький // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2021. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-72334>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).